

REGINA MAKKAUSKIENĖ

Įmonės „Stantien & Becker“ veikla Palangoje XIX a. pabaigoje

Palanga kaip gintaro apdirbimo centras ypač išgarsėjo XIX a. II pusėje. Remiantis Richardo Klebso knyga „Gewinnung und Verarbeitung des Bernsteins“ („Gintaro gavyba ir apdirbimas“), išleista 1883 m., aiškėja, kad vokiečių įmonė „Stantien & Becker“, nuo 1862 m. gintarą kasusi iš Kuršių marių dugno ties Juodkrante, Palangoje buvo įkūrusi gintaro apdirbimo fabriką. R. Klebsas buvo įmonės patarėjas, Karaliaučiaus universiteto profesorius, sukaupęs gausią gintaro kolekciją, aprašęs ir publikavęs akmens amžiaus radinius iš Kuršių marių dugno. Remiantis minėta R. Klebso knyga, šioje publikacijoje apžvelgiama Palangos gintaro apdirbimo situacija XIX a. pabaigoje.

Reikšminiai žodžiai: Palangos gintaro muziejus, Richardas Klebsas, „Stantien & Becker“, Palanga, gintaro apdirbimas.

R. Klebso knyga „Gewinnung und Verarbeitung des Bernsteins“, nors parašyta dar XIX a. pabaigoje, aktuali tebėra ir mūsų dienomis. Knygoje pateiktas gintaro gavybos bei apdirbimo aprašymas, ypač atsiliepiamas apie gausią Palangos gintaro dirbinių produkciją, net ir po daugiau nei 130 metų vertas dėmesio. Publikacijos autorei pasisekė gauti 2015 m. Drezdene (Vokietija) perleistos knygos¹ egzempliorių, tačiau rasti žinių apie knygoje minimą fabriką, deja, nepavyko. Galbūt tuo metu, kai R. Klebsas rašė savo veikalą, bendrovė „Stantien & Becker“ specialų gintaro apdirbimo fabriką dar tik ketino statyti, bet galiausiai tiesiog suvienijo namudininkus?

Knygoje apžvelgiama gintaro gavyba ir apdirbimas nuo seniausių laikų, pateikiama išsami medžiaga apie gintaringą žemės sluoksnį Sembos pusiasalyje. Daug dėmesio skiriama įmonės „Stantien & Becker“ veiklai Juodkrantėje: išsamiai aprašoma gintaro gavyba iš Kuršių marių dugno, pateikiami to meto ekonominiai rodikliai. Atskirame skyriuje

Richard Klebs

Gewinnung und Verarbeitung des Bernsteins

2015 m. perleistos
R. Klebso knygos
„Gewinnung und
Verarbeitung des
Bernsteins“ viršelis

aprašomas gintaro kasimas atviru šachtiniu būdu Sembos pusiasalyje, Palvininkuose (vok. *Palmnicken*).

R. Klebso teigimu, Palangoje nuo neatmenamų laikų darbuojasi daugybė gintaro amatininkų, kurie apdoroja tik gana smulkius gintaro gabaliukus. Neturėdamos galimybės nusipirkti didesnių žaliavos kiekių, vietinės įmonės dirbančios beveik nuostolinai; tik kelioms stambesnėms gintaro dirbtuvėms, esą, sekasi kiek geriau. Pasak jo, vietinė gintaro pramonė verčiasi sunkiai, o prekybai papildomai įsiveža nemažai gatavos produkcijos iš Gdansko. Tad gausus namuose dirbusių Palangos amatininkų būrys, esą, su džiaugsmu sutikęs dirbti naujajame įmonės „Stantien & Becker“ fabrike, kuriam 1883 m. pradėtas statyti naujas pastatas. Autoriaus teigimu, fabriko darbą organizuoją jauni

veiklūs specialistai – tai, esą, užtikrina įmonės sėkmę, nes Rytuose laukia dar daug neįsisavintų rinkų.

Tuo metu Prancūzija, Rusija, Šiaurės Amerika ir kitos šalys buvo nustačiusios labai didelius gintaro įvežimo maito mokesčius. Dėl to „Stantien & Becker“ ir atidarė nuosavą gintaro apdirbimo fabriką Palangoje, tuo metu priklausiusioje Rusijos imperijai. Palangoje buvo įdarbinta per 100 gintaro meistrų, kurių sukuriamos produkcijos visiškai pakako visos Rusijos, įskaitant Sibirą, poreikiui patenkinti. Palangos gintaro asortimentas buvo vežamas į filialą Maskvoje, iš ten bendrovės agentai jį platino toliau. Labai svarbi gintaro prekybai buvo gintaro mugė Nižnyj Novgorodo mieste.

Palangos gintaro apdirbimo charakteristika

Palangoje daugiausiai gaminti vėriniai iš rutuliuko bei slyvos formos karoliukų (vok.– *Perlen*) ir briaunuoto šlifavimo karoliai, R. Klebso vadinti vokišku žodžiu *Korallen*. Smulkiausiai iš apvaliųjų karoliukų gaminti dar viename įmonės filiale Kretingoje. Palangoje, be gintaro apdirbimo, gaminti kandiklių ir pypkių antgaliai iš jūros putos bei detalės papuošalams iš sidabro, medžio ir kitų medžiagų.

Palanga, R. Klebso vertinimu, buvo priskiriama prie svarbiausių Europos gintaro apdirbimo centrų ir knygoje lyginama su Gdansko, Slupsko, Vormso gintaro fabrikais. Tik Palangoje ir išvardintuose miestuose buvo gaminami aukštos kokybės fasetinio (daugiakampio, deimantinio) šlifavimo dirbiniai. Tokie palyginimai nuteikia pakiliai, nes kiti

gintaro fabrikai turėjo pažangiausių to meto įrangą – šlifavimo diskų velenai buvo varomi garu. Pavyzdžiui, Slupske gintaro apdirbimo įmonė tuo metu jau veikė apie 200 metų, o joje dirbo per 120 meistrų.

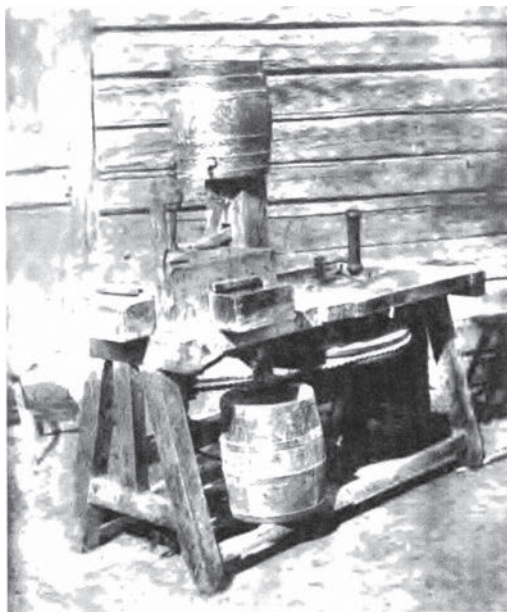
Karolių gamyba Palangoje

Pradžioje gintaro gabaliukai būdavo aptašomi, kad įgytų kiek įmanoma į karoliuką panašesnę formą. Didesnius ruošinius reikėjo apšlifuoti rankomis naudojant įvairaus šiurkštumo dildes. Pageidaujamą formą karoliukas įgaudavo laikant jį prie šlifavimo disko, prieš tai rankomis ar skudurėliu patrynus jį kreidos milteliais.

Norint pagaminti daugiakampio šlifavimo karolius, gintaro ruošiniai pirmiausia būdavo aptašomi. Po to karoliukus reikėdavo pragręžti. Šlifavimo staklių velenas sukdamas diskus su prie jų pritvirtintais smiltainio akmens diskais. Karoliukai būdavo užmaunami ant medinės lazdelės ir sukantis diskui laikomi prispausti, kol atsirasdavo „fasetės“. Iš aukščiau pakabinto bako ant smiltainio tekėdavo vanduo. Jis subėgdavo į apačioje stovinčią statinę. Toks aparatas naudotas ir poliruojant: karolį priglaudus prie besisukančio smiltainio disko, kuris išoriniame pakraštyje būdavo iki blizgesio nugaludintas titnagu, gintaro „fasetė“ įgaudavo reikiamą spindesį.

Palangos vaikų darbas

Iš labai plonų gintaro plokštelių ir mažų karoliukų Palangoje buvo gaminamos apyrankės, skirtos eksportui į Persiją, Armėniją ir Turkiją. Kadangi jų gamybai reikėjo mažų ir labai plonų gintaro gabaliukų, jų nebuvo galima tašyti grubiai, antraip šie suskiltų. Be to, reikėjo taupyti žaliavą, stengtis, kad atliekų būtų kuo mažiau. Todėl mažos vaikų rankytės labai tiko gintarą apdrožti peiliais. Kairėje rankoje (nykštį apsuskus audinio gabalėliu) būdavo laikomas gintaro gabaliukas, dešine ranka drožiama. R. Klebsas teigia, kad „vaikų pirštukai fantastiškai greitai ir su dideliu įgudimu apdrožia gintaro plokšteles“. Apskustos plokštelės būdavo aplyginamos dildėmis, poliruojamos trinant į odinį paviršių ir pragręžiamos. Knygos autorius pabrėžia, kad vaikų darbas – labai svarbus procesas ilgoje gintaro apdirbimo grandinėje.

Gintaro šlifavimo staklės. Ilustracija iš 2015 m. Drezdene perleistos R. Klebso knygos „Gewinnung und Verarbeitung des Bernsteins“.

Fotografas nežinomas

Vaikai gamina ruošinius apyrankėms. Iliustracija iš 2015 m. Drezdene perleistos R. Klebso knygos „Gewinnung und Verarbeitung des Bernsteins“.

Fotografas nežinomas

Palangoje sekta senosiomis gintaro apdirbimo tradicijomis – į šeimos verslą būdavo įtraukiami ir vaikai. Nuo pat mažų dienų iš savo tėvų ir senelių jie išmokdavo amato subtilybių. Knygoje R. Klebsas teigia, kad vaikai netgi labai didžiuojasi galėdami prisiliesti prie Rytų Prūsijos gintaro ir pavestas užduotis atlieka susikaupę ir atsakingai. Bandydamas pateisinti mažų vaikų darbą, autorius po viena nuotrauka rašo: „Nors pažiūrėti atrodo vargingai, tačiau žvalūs ir sočiai pavalgę.“

Karoliukus ant ilgų storų medvilninių siūlų verdavo mergaitės. Tada tokie ruošiniai būdavo perduodami suaugusiems – šie juos šlifudavo ir poliruodavo rankomis. Šlifuojant disku tokį ilgą vėrinį reikėdavo prilaikyti dantimis (kad nepasileistų suverti karoliukai). Tuo metu labai populiarūs buvo daugiakampio šlifavimo karolių vėriniai: viduryje – didžiausias karolis, o kiti suverti į galus mažėjančia tvarka.

Moritzo Beckerio gintaro monopolis

Visi Palangos gintaro amatininkai buvo tiesiogiai priklausomi nuo Prūsijos valdžios, kuri sprendė, kiek ir kokių rūšių gintaro žaliavos jie galės nusipirkti. Buvo sukurtas tam tikras monopolis. Moritzas Beckeris, vienas iš „Stantien & Becker“ bendrasavininkų, anuomet Palangoje geriau žinotas Moshės Bekerio vardu, su Prūsijos valdžia turėjo sutartį, pagal kurią buvo įgaliotas rūpintis gintaro tiekimu. Šioje sutartyje buvo Palangos manufaktūrininkams palankus punktas: Palangos gintaro apdirbėjai, kurie gintarą įsigyja tiesiogiai iš M. Bekerio, dėl žaliavos gavimo su Prūsijos vyriausybe problemų neturėsia.

Galima teigti, kad šitaip M. Bekeris išgelbėjo Palangos gintaro apdirbėjus nuo žaliavos stygiaus. Vis dėlto gintaro nusipirkti galėjo tik senieji registruotieji manufaktūrų savininkai ir jų paveldėtojai (daugiausia žydai), nors dalį gautos žaliavos jie nelegaliai parduodavo ir kitiems gintaro meistrams. Tokiu būdu galėjo kurtis ir naujos smulkios įmonės, bet jokia nauja įmonė neturėjo teisės išsiplėsti iki fabriko apimčių. Dauguma palangiškių vertėsi smulkių gintaro dirbinių gamyba iš vietinių žvejų ir valstiečių surinktos gintaro žaliavos. Įdomu tai, jog Prūsijos vyriausybė šios sutarties laikėsi iki 1914 m. pradžios. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu gintaro žaliavą tebepardavinėjo tos pačios žydų įmonės.

Išnašos

1. Klebs R., *Gewinnung und Verarbeitung des Bernsteins*, Fachbuchverlag Dresden, 2015, 88 p., iliustr.

“Stantien & Becker” Enterprise Activities in Palanga at the End of the 19th Century

REGINA MAKUSKIENĖ

Palanga became especially famous as amber processing centre in the second half of the 19th century. The article focuses on the fact that German enterprise “Stantien & Becker”, which began amber mining activity from the bottom of the Curonian lagoon near Juodkrantė in 1862, established its amber processing factory in Palanga. The fact is mentioned in a book “Gewinnung und Verarbeitung des Bernsteins” (“Amber mining and processing”), the author of which is Richard Klebs. R. Klebs, the adviser of the enterprise and professor at the University of Königsberg, had a significant amber collection. In his publication, he describes the Stone Age findings from the bottom of the lagoon. Relying on it, the article explores the amber processing situation in Palanga at the end of the 19th century.